

történeti áttekintést kapunk a kertről mint szakmáról és mint művészetről, a tájkerészet gyakorlati és esztétikai követelményeiről.

Közel kétszáz oldal terjedelmű a hatodik fejezet, amelyből 90 oldal *Stirling János* 1996-ban, *Csoma Zsigmond* 1977-ben megjelent munkájából való újraközlés. *Stirling* kötete annak idején kereskedelmi forgalomba került, de *Csoma Zsigmond* kötete nehezen szerezhető be, jóllehet a kertészet és a polgárosodás kérdéskörével foglalkozik. E könyvrészben olvashatunk olyan kitűnő, egykori szerzőktől, mint *Rapaics Raymund*, a már említett *Takács Sándor*, vagy *Zádor Anna*, aki a magyarországi tájkeretek múltjának hazai ismerője. A múlt században élt *Pró-*

nay Gábor mellett, tanulmány olvasható *Galavics Gézától*, aki az MTA Művészet-történeti Intézetének munkatársa. Sajnos, a kötetből kimaradt a *haszonkertek, a gyümölcsösök* bemutatása, melynek forrásai bőségesek, sőt a *virágkertészettel* is óvatosak voltak a szerkesztők.

Az összeállításhoz kapcsolódik egy válogatott kertművészeti *bibliográfia*, amely az 1790–1919 közötti időszakot öleli át. A szigorú válogatási szempontok ellenére még jónéhány munka, tanulmány gazdagíthatta volna a maga nemében fontos összeállítást. Jóllehet az egyes tanulmányok, könyvrészletek lábjegyzetei is hasznos eligazítást nyújtanak, bővítik a szűkre sikeredett bibliográfiai jegyzéket.

Surányi Béla

Adrian von Buttlar: Az angolkert

A klasszicizmus és a romantika kertművészete.

Bp., 1999. Balassi Kiadó 302 lap

Galavics Géza: Magyarországi angolkertek

Bp., 1999. Balassi Kiadó. 148 lap

Talán a kertkultúra tükrözi leginkább azt, hogy milyen az *ember* és a *természet* kapcsolata. A kert idilli képe feledtetni látszik a tovatűnő paradicsomi állapotot, amikor a harmónia még érintetlen, az ember nem kívülálló lényként illeszkedik be a természet rendjébe. Hosszú idő telik el, amíg a *szakrális* kertből profán, *haszon* kert lesz, legalábbis elveszti vallási allegóriáját. „Az ember azonban mihelyt sikeresen vívta meg harcát a természettel, a primitív táplálékszerzést, a gyűjtögetést elemi nemesítői munkával fejlesztette tovább. S mert az embernek ősi lelki tulaj-

donsága, hogy a növényélet háttérben *kozmosz* erőt sejt, a növény a *vallás*, a *művészet* részévé válik. Vagyis a *növényi mítoszok*, a *költői szimbólumok* és *metaforák* a kultúra hordozójává válnak, az anyagi kultúra számára pedig igen fontos, sok esetben meghatározó irányt szabnak.”

(*Surányi Dezső*: Kerti növények regénye. Bp., 1985. 10. o.)

„A középkori kert végső formáját az organikus világképet hűen tükröző *hortus conclusus* mutatja meg... bár a növények többes – táplálkozási, medicinális-higiéniai és szakrális – funkciója szerinti kertképzés

a skolasztika végével, a reneszánsz alatt elkülönül, tiszta elválasztásra nem kerül sor. Mind a *reneszánsz*, mind a *manierista*, mind a *barokk* kertek, még ha különböző mértékben is, de egyszerre hivatkozzák az élőlények kultúrába vonásának valamennyi útját...” – írja *Géczi János*: A tudás forrása: a kert című tanulmányában. (Lásd: Régi magyar kertek. Veszprém, 1999. 23. o.)

De miként változik a reneszánsz és a barokk után a kert képe, amely korokban az erősen *építészeti jellegű* kertek töltik be többfunkciós szerepüket. E stílus iránti lázadás egybe esik az ember belső természetének változásával, a természet kiismeréséről szerzett tapasztalatok bővülésével. Mindezt átszötte az ember, az egyén szabadságáról vallott nézetek módosulása is, amelynek egyik jelképeként foghatjuk föl a természet képére és hasonlatosságára életre hívott – természeti tájak szolgálva mintaként – *tájkertet*. E kertművészeti irányzat 1720 táján született, s keletkezési helye után angolkertnek nevezték el. Noha a németben is *Landschaftsgarten*-ként ismert, ami egyezik a kerttörténeti szakirodalomban használatos tájkert fogalmával.

A tájkertek iránt megnyilvánuló nagy érdeklődés túlmutat a nosztalgián, hiszen jórésztük a „világörökség” részévé vált az elmúlt évtizedek során. Amint a *szerző* írja: „Az aktuális kutatás legfontosabb kezdeményezése, hogy több szakterületet érintve igyekszik vizsgálni a kertművészetet, megkísérli jobban figyelembe venni a növények alkalmazásának és kereskedelmének történeti-szellemtörténeti és botanikai aspektusait, valamint a kertészeti és kertművészi hivatást egyaránt.” A kultúrtáj reprezentáns darabjai Európa történelmi kertjei, melyek léte, felújítása szoros kapcsolatban áll a műemlékvédelemmel. Szerencsére időben e tájkertek állnak legkö-

zelebb hozzánk, így gondozásuk, felújításuk kizárólag a pénzügyi források függvénye.

A Balassi Kiadó gondozásában megjelent kötet nemcsak egy kitünő, 1989-ben megjelent munka – *Der Landschaftsgarten. Gartenkunst des Klassizismus und der Romantik* – magyar nyelvre való átültetése, hanem a hazai létesítésű tájkertekről is ad egy áttekintést. *Buttlar* munkájában bepillantást nyújt az „angol stílusba”, amelynek kiinduló pontja *Alexander Pope* (1688–1744) twickenhami kertje, Londontól délnyugatra a Temze partján. A 18. század újabb és újabb kertművészeti remekműveknek ad helyt, amelyek jórésze korábbi létesítmények „felújításai”, pl. a buckinghamshire-beli *Stowe* mint a legismertebb angol tájkert. *William Kent* a festészetet hívta segítségül a kerti látványosságok kialakítására. Anglia legszebb kertjeinek egyikében a wiltshire-i *Stourhead*-ben egy ideális tájat megjelenítő panorámát alakított ki. Díszfarmok, a görög-római világból gyökerező kerti panorámák, *Lancelot Brown* (1716–1783) és *Sir William Chambers* (1723–1796) érzelmekre ható, érzékeket megmozgató megoldásai, a mélabús hangulatot árasztó épületromok, melyek sok esetben történelmi képzettársítások hordozói, a tájba illesztett remetealakok mutatván a „tájképi kert emlékművekből formált tájjá” változását. Mindez kiinduló pontja lett a múltat idéző, a geometrikus kert iránti érdeklődés újbóli feléledésének, melynek elemei már megjelennek a 19. századi tájkertekben. Az angol kertét taglaló fejezetben a *szerző* megállapítja, hogy „a természet eszményi képe – jelentéstartalmával együtt – részlemeire esett szét. Csak a 19. század vége felé, a viktoriánus korszak konzervatív megmerevedése idején jutott érvényre a kertművészetben a szí-

gorú, utánzó historizmus (neoreneszánsz és neobarokk kertek).” Legalább ennyire bő a motívumok kínálata a *francia tájkerteknél* is, bár itt kitapintható, hogy a társadalmi fejlődés alapjai eltértek az angoltól. Mindenesetre az angol barokkellenesség francia földön is követőkre talált, kialakítva a maga sajátos motívumait. Amint a *szerző* írja: „A kertforradalom mögött reális igény állt, a hűbéri rendszer fiziokrata elképzelések szerint végrehajtandó társadalmi és gazdasági reformjának, vagyis egy teljesen újfajta valóságának az igénye.”

A kötet mondandójának javarésze a *német tájkerti kultúrát* mutatja be, ahol az új kertstílus főleg a kisebb fejedelmi udvarokban talált követőkre.” Az irodalom és a filozófia közvetítésével Németországba eljutott természetérzés itt a németiség soha teljesen el nem fojtott vallásos természetfelfogásával találkozott, amely most sziklakertekben és remetelakokban éledt újjá, vallásos vagy pseudovallásos elképzelésekhez kapcsolódva.” (Lásd.: 119. o.) *Nymphenburg*, *Sanspareil* és *Bayreuth*, Münchenben az *Englischer Garten*, az angol példától eltérő *Dessau* melletti *Wörlitz park*, a *Weimar* szomszédságában lévő *Ilm-park* – Goethe ösztönzésére kezdtek létrehozni –, az észak-német kertek, *Hohenheim*, *Wilhelmshöhe*, a *postdami kastélykert*, Berlinben a *Schlossgaerten* stb. mind-mind egy-egy állomása a 19. század utolsó harmadáig virágzó kertstílus irányzatnak.

Kelet-Európában elsősorban a *lengyelek* jeleskedtek a tájkertek létesítésében, mintegy összekapcsolódva a *felvilágosodás* mozgalmával. Közép- és Dél-Európában a „*Bécs környéki*” térhódítás a szembetűnő, mögötte hasonló szellemi háttérrel. *Fredensborg* – a dán királyok nyári palotája – és a svéd *Drottningholm*-kastély az északi példák közé tartozik. Ez

utóbbi III. *Gusztáv* (1741–1792) uralkodása idején, aki felvilágosodott gondolkodású királyként értékel a történelem. A tájkertstílus *Amerikában* is gyökeret eresztett a 19. század közepétől, melyet a városstervezés szívesen alkalmazott.

A kötetben önálló könyvrészletként ad számot a magyar angol-kertekről *Galavics Géza* az MTA Művészettörténeti Intézetének munkatársa. *Buttlar* már említi – a nemrég elhunyt *Zádor Annára* hivatkozva – hogy *Magyarországon* több, mint kétszáz tájkertről van adat, zömmel a 19. század elejéről.

A tájkert, s a mögötte lévő ízlésforma, némi késéssel érkezett Magyarországra. Első lépésként a geometrikus formák átalakítása történt meg. Ez olyan jól sikerült, hogy pl. a *Tatára* látogató *Robert Townson* 1793-ban csak az elragadtatás hangján tud szólni az *Esterházy család* tulajdonában lévő tájkerttről. De ilyen átalakítás után vált méltán híressé a királyi személynök *Jeszenák János* Pozsony melletti kertje, amely 1770-t követően váltott stílust. Különlegességnek számított a Szepességben gr. *Csáky István* illésfalvi kertje, melyet Igló közelében alakítottak ki. A körmendi kert *Batthyány* hercegéé volt, amely 1783-tól formálódott. A szintén Esterházy érdekeltségű *Csákvár* tájkertjének első tervei *Fellner Jakab* nevéhez fűződnek, aki a magyarországi késő barokk ismert alakja volt.

„Egy másik jellegzetes szentimentális kertünk, a szepesi vár tövében fekvő *hotkóci kert* jelentőségét a hazai kerttörténet számára kitünően dokumentált múltja adja.” – írja *Galavics Géza*. A *keszthelyi kastélypark* a *Georgikon* „*Nagy Fáskertjének*” szomszédságában volt, ahol *színház* is épült. A fafélék egyúttal *oktatási célokat* is szolgálták, számos hazai és külföldi fajt bemutatva.

Az új kertstílus elterjedésére, népszerűségére elegendő *Kazinczy Ferenc* megjegyzése: „... most minden(ki)nek ánglus kert kell.” (Lásd: 55. o.) A hazai kertek tervezői közül kiemelhetjük a német *Bernhard Petrit* és *Heinrich Nebbient*, akik mezőgazdasági szakemberek voltak, valamint a francia *Charles de Moreaut*, az építészt. Hédervár, Kismarton, az Orczy-kert, Alsókoroma, Martonvásár, a Városliget, a Margitsziget, Alcsút tájkertjei „... egy új világ

ígéretét hordozta magában, amelyben az egyén szabadon, feudális kötöttségek béklyója nélkül élhetett.” (Lásd: 104. o.)

A színvonalas művet bő irodalomjegyzék, válogatott bibliográfia, kitűnő képanyag, mutatók teszik teljessé. Csak üdvözölni lehet a Balassi Kiadó vállalkozását és a magyar szerző törekvését, hogy egységben vonultatta föl az európai kerttörténet egy jelentős szakaszát.

Surányi Béla

Szappanos Gábor: Apokrif történetek

Novellák egy hétre, Hungarovox Kiadó, 1999. Budapest, 86 lap

Szappanos Gábor viszonylag későn kezdte el a novellaírást. Húszas évei, vagyis a nyolcvanas évek derekán még műfordító volt, az Európa Könyvkiadó szerkesztője: akkoriban cikkeket írt s egy-egy tanulmányt. Novellákat csak harmincas éveiben kezdett írni és publikálni az Igen, a Polisz, a Magyar Napló és a Kortárs hasábjain. Első önálló kötetét – az *Apokrif történetek. Novellák egy hétre* címűt – harminchat éves korában publikálta, azaz egy esztendővel azután, ameddig nálunk „hivatalos” (értsd: „pályázati”) értelemben „fiatal író”-nak minősítenek valakit, nem egészen világos, milyen kritérium alapján. Ez esetben, s e különös értelmezésben tehát a „pályakezdő”, illetve „elsőkötetes” és a „fiatal” szerző nem esik egybe. Ám ez előny is járt. Az *Apokrif történetek* szerzője érett, kiforrott író, nem „ígéretes tehetség”, hanem olyan aki az „ígéretet” beteljesítette.

A novelláskötet azért is született „későn, lassan” s azért is karcsú (86 oldal),

mert Szappanos Gábor nagyon alapos író. Hónapokig ír, csiszolgat, tökéletesít egy-egy novellát. A legszemélyesebb tapasztalat hitelességével tanúsíthatom, egy (barátjától) hallott alapötletre-csattanóra, milyen hihetetlen műgonddal épített történetet (*A sapkatökét*). Az aprólékosság talán írásművészete fő jellegzetessége, a „szappanosság” lényege: „az ördög a részletekben van”, szokták mondani, de Szappanos Gábor az istent is azokban keresi.

Ez a műgond, ez az artisztikum ma nem divatos. Általában Szappanos Gábor novellisztikája sem az. Mondhatni, programszerűen tartja távol magát az irodalmi divatoktól. A könyvcím is jelzi: nem „szövegeket” ír, mint manapság szokás, hanem történeteket. Az alcím Pirandellót idézi (*Novellák egy évre*), de Boccacciót is (*De-kameron*) vagy Navarrai Margitot (*Heptameron*). A paraszti tárgyú elbeszélések is rangos hagyományt követnek s újítanak meg, olyat, amelyet a magyar irodalomban Gárdonyi Géza, Tömörkény István,